

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

USMENE LIRSKE POVIJESNE PJESME

IVANA GRANIĆ

SPLIT, 2016

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

USMENE LIRSKE POVIJESNE PJESME

Studentica

Ivana Granić

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, rujna 2016. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Usmene lirske pjesme.....	4
3. Povijesne lirske pjesme	6
3.1. Pisma od četiri grada koja su bila na Muću	7
3.2. Kad kauri Klis grad porobiše	15
3.3. Knjigu piše Deli-aga.....	18
3.4. Tuga kneza Ivana	20
3.5. Pivalo je Ture uz tambure.....	22
3.6. Mijat Tomić	24
3.7. Andrijico, gorski arambašo.....	25
3.8. Kad se sjetim četrdeset pete.....	27
3.9. Uspomena strjeljanjnoj baki Luci Maleš.....	28
4. Zaključak	32
Literatura.....	33
Sažetak	35
Summary	36

1. Uvod

Pored pisane književnosti kao jednog od oblika stvaralaštva, prisutna je još jedna vrsta književnosti – usmena književnost koja postoji otkad je i čovjeka. To je najstarija vrsta književnosti koja se odlikuje svojom dugotrajnošću, pjevačima koji su usmena djela prenosili s koljena na koljeno te iako se prenosi usmenim putem, pjesme su sačuvane sve do danas, a pritom su uspijevale boriti se s utjecajem vremena i na taj način zadržati svoj izvorni oblik.

Usmenoknjiževni oblici ponajviše su arhetipskoga su postanja, „ali i podjednake stvaralačke mogućnosti jezika u svima njegovim dijakronijskim dionicama. Pojavom, pa i relativno dugom upotrebom pisma, i nadalje su ostajala područja kojima ono nije bilo pristupačno i do kojih ono nije dopiralo ili nije prevladalo, a nije uvijek ni na pristupačnim mjestima smatrano najprikladnijim načinom izražavanja.“¹

Ono što je zajedničko usmenoj i pisanoj književnosti je, kako navodi Kekez, to da čine ukupnost duhovnog, ljudskog, kulturološkog, antropološkog i etnološkog znanja i skup su pojedinačnih ostvaraja. Vrijednost podataka je ista u objema književnostima, a to podrazumijeva stvaralačke mogućnosti korisnika jezika. Jedina je razlika u izboru motivsko-tematskih i izražajnih podataka: odabrale su podatke iz različitih vrsta te je svaka na svoj način organizirala tekst. Takav razlikovni-oblikovni proces zaustavlja se na najmanjoj jedinici, odnosno djelu.²

Svaki usmenoknjiževni žanr ogleda se u izvedbi „(kojoj odgovara govor, parole). Njegova skrivena podloga, norme, poticaji, nisu djelo premda bitno određuju sižejno, motivsko, formalno uobličavanje djela, ostavljajući dio slobodnog prostora individualnoj kreativnosti. (...) Folklorno se djelo, kao zatvorena cjelina, ne može sačuvati u tradiciji izvan individualnih izvedbi, ali to ne ometa moguću znatnu trajnost mnogih razina njegove strukture – od malih formula do razvijenih sižea.“³

„Hrvatska usmena književnost, stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga

¹ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986. str 133.

² Isto, str. 134.

³ *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978., str. 9.

nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Hrvatska tradicijska kultura i književnost svjedoče četrnaest stoljetnu ukorijenjenost Hrvata u europskoj kulturi i civilizaciji.“⁴

U ovom radu obradit će se povijesna pjesma s područja Muća, mjesta u Dalmatinskoj zagori, ali u nastavku i druge pjesme s hrvatskog područja. Pomoć pri pronalasku nekih od povijesnih pjesama potražila sam od obiteljskog prijatelja Grge Šegovića, ujedno i predsjednika KUD-a "Branimir 888" iz Muća, što mu je omogućilo bolji pristup zbornicima i knjigama o povijesnim događajima s prostora Muća i okolice.

Muć je malo mjesto u Dalmatinskoj zagori, sastavljen od više zaseoka, koji se osim svoje bogate kulturne tradicije i prirodnih bogatstava može pohvaliti i mnogobrojnim povijesnim zbivanjima koja su ostavila dubok trag u povijesnoj riznici Muća. Iako je mućko područje bilo nastanjeno i u pretpovijesnom razdoblju, najstariji poznati narod u tom kraju bili su Iliri, i to njihovo pleme *Dalmati* (Delmati).

Iako su na ovom području povijesna zbivanja bila veoma bogata i raznolika, pronađeno je vrlo malo povijesnih pjesama koje su obilježile te događaje, stoga je pronađena samo jedna, ali veoma sadržajno opširna pučka pjesma koja daje zoran slijed događaja rimsko-ilirskih sukoba.

2. Usmene lirske pjesme

Usmena književnost uvijek je prethodila pisanoj. U kasnijim razdobljima taj je proces u nekim slučajevima bio obrnut. Tri su temeljna razloga, prema Kekezu, za takav inferentni proces: kronološki (usmena tradicija uvijek prethodi pisanoj), poetički (poetičko-estetički sustav već je bio izgrađen i rezultirao je brojnim izvođenim i općepriznatim vrijednostima) te sociološko-komunikacijski (pisana riječ teže dolazi do agrafijskih zatvorenih ruralnih sredina).⁵

Sustav usmene književnosti dijeli se na: lirsku poeziju, epska poeziju, priče (pripovijetke), dramu (folklorno kazalište), retoričke (usmenogovorničke) oblike te mikrostrukture (poslovice, zagonetke). Svaki se od tih sustava može podijeliti na više vrsta i

⁴ Dragić, Marko *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 13.

⁵ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986. Str 135.

podvrsta, a mnogi se književno-usmeni sustavi isprepleću. Pomoćne su znanosti za proučavanje usmene književnosti najčešće su: povijest, etnologija, arheologija, antropologija, sociologija teologija,...

Lirska pjesma je, kako navodi Dragić, skupina umjetnički komponiranih lirskih slika kojima dominira osjećajnost. Takve pjesme obično prate čovjeka od rođenja (uspavanke) pa do smrti (naricaljke). Lirske pjesme su najbrojnija usmenoknjiževna vrsta, a obuhvaćaju vjersku i svjetovnu liriku.

Lirske pjesme se prema klasifikaciji dijele na:

svjetovnu liriku:

mitske pjesme,

obredne,

posleničke,

povijesne,

ljubavne,

romance,

balade,

šaljive pjesme,

bećarac, gänge, natpjevavanja

i vjersku usmenu liriku:

adventske i božićne pjesme,

korizmene i uskrsne,

molitvene usmene pjesme,

prenja,

⁶ Dragić, Marko *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 12.

versificirane legende,
romarske pjesme).⁷

Usmena lirska poezija svoj razvoj doživjela je posebice u starim književnostima Bliskog i Dalekog istoka. Primjerice, ljubavne su usmene lirske pjesme bile u usmenoj komunikaciji kod najstarijih civilizacija Bliskog i Dalekog istoka kojima pripadaju: sumerska, asirsko-babilonska, staroegipatska, mezopotamska, hebrejska, arapska,... Poznate su sumerske lirske pjesme: *Dumuz i Inanna – Ljubav u Giparu*; *Dumuz i Inanna – Ljubavna ekstaza*; u sumerskoj lirici iznimno mjesto zauzimaju himne bogovima i vladarima. Sumerske su himne: *Himna boginji pravde Nanše*, *Himna Nergalu*,... Ljubavne pjesme pjevaju o ljubavi: dragoga i dragane, roditelja i djece, muža i supruga. Pjeva se i o ljubavi prema prirodi i životinjama. Mnogobrojne su ljubavne pjesme o Bogu, Isusu Kristu, Blaženoj Djevici Mariji i svecima.⁸

Treba spomenuti i *Bibliju*, u kojoj je sakupljeno mnoštvo lirskih pjesama trajne vrijednosti i ljepote. Najljepša ljubavna pjesma svih vremena, *Pjesma nad pjesmama* (X.-IV. st. pr. Krista, govori o ljubavi zaručnika) je, po nekim povjesničarima književnosti, zbirka usmenih ljubavnih pjesama. U toj pjesmi očituju se utjecaji sumerske i staroegipatske usmene lirike.⁹

Psalmi (XI. st.-IV. st.) su najvažnije hebrejske vjerske pjesme. Biblijske psalme čini 150 pjesama (hvalospjeva, tužbalica, zahvalnica te pokorničkih, liturgijskih, hodočasničkih, poučnih i proročkih pjesama). Pripisuje ih se kralju Davidu. Treba istaknuti i starozavjetne proročke knjige (Jeremijine, Izaijine, kao i *Knjiga o Jobu*).¹⁰

3. Povijesne lirske pjesme

Lirske povijesne pjesme svoje uporište imaju u povijesnim događajima, ratovima, junacima. Dragić navodi da povijesne pjesme najčešće pjevaju o: kralju Vladimiru; padu bosanskoga kraljevstva, Kaurima koji porobiše Livno, robinjicama koje su bile usužnjene jer nisu htjele prihvatiti islam, te o povijesnim osobama: Marku Kraljeviću, braći Morić, hercegu

⁷ Dragić, Marko *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 15.

⁸ Isto, str. 16.

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

Stipanu Vukčiću Kosači, Mijatu Tomiću, Stojanu Jankoviću, Andrijici Šimiću i dr. U mnogim su povijesnim pjesmama patnje i stradanja pod mletačkom, ugarskom, francuskom vlašću te drugim vlastima. Međutim, najviše je povijesnih pjesama o višestoljetnim progonima i stradanjima Hrvata pod turskom tiranijom.¹¹

U hrvatskoj usmenoj lirici i epici „najbolnije su patnje kršćana pod osmanskom vlašću bile, primjerice, prava prve bračne noći po kojem su kršćanke svoju prvu bračnu noć morale provesti s begom, agom, pašom ili drugim osmanskim vlastodršcima. Mnoge su kršćanke ostajale trudne te su nakon toga rađale djecu svojih krvnika silovatelja. Te su djevojke kazivale silovatelju za koga se trebaju udati, a ako bi ih odbio, njihov odabranik morao je pobjeći ili bi bio pogubljen. Mnogo je povijesnih predaja koje kazivači i danas o tome pripovijedaj.“¹²

Sve do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća prikazuju se često bolni rastanci s mladićima koji odlaze u vojnu službu. Nekoga bi pratio i otac i majka, nekoga brat i sestra, a nekoga *previjerna* ljuba. (Emotivni je stav izražen epitetom - *previjerna* ljuba.). Neke povijesne pjesme mogu se svrstati i u tužbalice (smrt bližnjih, oplakivanje na grobu).¹³

3.1. Pisma od četiri grada koja su bila na Muću

Povijesna pjesma koja će se analizirati zove se "*Pisma od četiri grada, koja su bila na Muću*". To je izvorna pučka pjesma o osnutku Muća i okolnih sela, ali i o borbama Ilira protiv Rimljana. Opisuje borbu cara Oktavijana i opsadu Setovije (Sutine). Jedina netočnost u pjesmi jest što se ilirsko pleme Dalmata naziva *Arvati*, a zovu ih i *Dalmatini*. Nagada se da je uz pomoć svojih mještana pjesmu opjevao Jure Jeličić, pridjevkom Lovreković, a dao je tiskati 1814. godine. Pjesma je kasnije otišla u ruke don Josipa Ceresattija, župnika Muća, a on je svrstao u svoj ljetopis "Zgodopisje" (opis zгода, događanja), sastavljenog u 5 dijelova.¹⁴

Pjesma se nalazi u sastavu ljetopisa iz 1875., s opaskama don Mije Jerka Granića koje služe da se razjasne mjesta i događaji koji su spomenuti u pjesmi. Pjesma sadrži ukupno 200 stihova, koji su većinom rimovani, deseterce, pisane ikavicom. U nekim se stihovima gubi ritam zbog nezgrapnog rasporeda riječi. Stihovi koji se ne uklapaju sadržajno u cjelinu su vjerojatno

¹¹ Dragić, Marko *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 72.

¹² Isto, str. 75.

¹³ Isto, str. 77.

¹⁴ *Zbornik o Zagori, knjiga o Muću*, Josip Grgić, Mate Matas, Josip Gotovac, Split, 1999., str 56.

preuzeti iz neke druge pjesme ili nadodani od strane prepisivača.¹⁵ Rima nije ujednačena, većinom je aa bb (gradove stare/ znat ne mare), no na nekim mjestima se ne poklapa.

Pisma od četiri grada, koja su bila na Muću

Svaki junak svoju pismu piva
Štograd može lipše, ter pripiva
Svomu mistu - otačbine stare
Ili druge banovine zvane.
Al zapiva slipac od Kotara
Pismu prvlje došast' Isusova.
Ter kaže nam sve gradove stare,
Sad za koje ljudi znat ne mare.
U vrh Muća blizu Neorića,
Gdi Milina ladna voda teče
Od starine onde grad bijaše
Imenom se Sutin zovljaše.
Od istoka Sutina planina
Po njoj raste lipa bukovina
Po visini ozgor od Zelova
Lipa gora raste javorova.
Od podne je ozdal grabovina
Odivena Mosećka planina
Od zapada polje Setonija
A po sridi voda mu Zmijavac.
Više polja druga teče voda
Jer se Rada zvaše od naroda,
Iz kamena teče priko ploča.

¹⁵ Isto, str. 66.

Sada joj se govori Radača.
Po polju je bilica pšenica
Na okolo voće i lozica
Sve je onda bilo uredjeno
Kano jedan bostan odgojeno.
Nigdi onda sela ne bijaše,
Već u gradu svaki pribivaše
Posrid grada voda tecijaše,
Milina se onda zovijaše.
Kad Rimljanom Solin harač dade,
Tad Primorje sve im se podade,
Od Popova čak do Krke vode
Rimski Cesar podloži narode.
Ali Sutin osvojit ne more
Na tvrdu je mistu iza gore,
Setoniju i Petrovopolje
Svu Cetinu i Imotu ravnu.
Grad poglavni u Duvnu poznaju,
Koga Dalmin tada zovijaju
Rad koga je Dalmacija prozvana,
A prije je Ilirija zvana.
Od Sutine čete četovahu
Ter čest' u Solin dolazahu
Robe oni Solin i Kaštela
I solinska sva ostala sela.
Dodje tužba rimskome cesaru
Po imenu August' Oktavijanu
Od Solina i grada Trogira
I Pecije Poljičkoga grada:

Gospodine, živit ne možemo
Od zuluma¹⁶ sutinjskih hajduka
Robe, siku, biju i kolju nas
Ter ne smimo izać iz gradova
Još nas psuju kano nevirnike
Jere smo se tebi poklonili,
I zovu nas pogrđni Latini
I da jesmo nevirni Rimljani
Već tako ti Jova, boga tvoga,
I tako ti Kastor i Poluksa¹⁷
Koji će te čuvati na moru
A mi ćemo za te njih moliti
Dodju vojskom priko sinja mora
I donesi strile i lukove,
Bojna koplja i oštre kadare,
Da sutinja sila se satare.
Kad je Cesar riči razumio
On se diže iz Rima biloga,
K Solinu je zdravo dojidrio,
Pak je silnu vojsku sakupio.
Od Neretve doli do Trsata
Kod Zadra je vojsku pribrojio,
Pak otidje s vojskom u Kotare
Prominu je tvrdu obsidnuo.
Tu se mnoga krvca prolivaše
Ali Cesar osvoji Prominu
Tu ostavi vojsku od Kotara

¹⁶ *zulum* – nasilje, bezakonje, tiranija

¹⁷ *Kastor i Poluks* – u grčkoj mitologiji, Ledini sinovi, Helenina i Klitemnestrina braća

Da čuvaju Prominskoga grada.
On otidje uz Petrovopolje,
Pak je Sinod¹⁸ bili razorio
I svega ga ognjem sažegao,
Pak gromilu zavik ostavio.
Zašto se je Cesar spomenuo,
Da je onde krvca prolivena
I sva rimska vojska izsičena
Kojom Gabin tada upravljaše.
Onde je tada mrtvih ostanulo
Dvi hiljade vojske talijanske
Sa pedeset mladih barjaktara
Četrdeset i više vojvoda.
Kad je dakle Sinod razorio,
Idje s vojskom na bilu Sutin.
Sutinjska ga vojska dočekala
Na srid polja kod Zmijevca vode.
Onde su se vojske udarile,
Tu se lome koplja i kadare,
Tu praskaju strile i lukovi
Tu junaci mnogi izgiboše.
Rimljanim je gora srića bila
I cesara rane dopadoše,
Iz prače ga kamen udario
U kolino, gdino nije mesa.
Zove k sebi Slavilija Lovra
Na svoje ga misto postavio
I njemu je cesar besidio:

¹⁸ *Sinod* - sabor kršćanske crkve ili crkava radi donošenja odluke o važnim crkvenim pitanjima

Drži moju na okupu vojsku
Tad cesara u kočije meću
Prate njega bijelu Solinu;
Pod Solinom on se ubrodio
I bijelom Rimu odjedrio.
Na Muču je vojska ostanula
Tere čeka dok se cesar vrati.
Lito prodje, a cesar ne dodje,
Kada li je blizu jesen bila.
Slaviljo je kulu sagradio
Na srid ravna polja pram Prosika
Gdi će junak zimu zimovati
I gdi će se branit od Arvata
Ako li ti meni ne viruješ,
Ti otidji crkvi na srid Muča
Vidit hoćeš stinu napisanu
Koja kaže, kako i ja kažen.
Još tri grada vojska sagradila,
Nek se vide iz bijele kule.
Najveća je na vodi Zmijevcu
Gdi je stala vojska cesarova.
I onde je crkva sagradjena
Na poštenje Kastor i Polusa
Koji bihu od mora bogovi,
Sagradi je višanine Pere
Grad Zmijavac njega su sazvali.
Ali jer je kula od istoka
Što Latini reku originale
Arvati ga prozvaše Origjija

Drugi grade na Moseć planini,
Baš na misto kano konjska klišta
Kliščina mu zato i ostade
Ime vazda, nigda ne pristade
Treći grade u dnu polja ravna
Na visokim stinam od sivera
Postinje mu je ime ostanulo
I ono je kula stražbenica.
Još su straže kulu sagradile
Na glavici usrid Radunića
Onde stahu školjarski vojnici
da čuvaju stražu od Ogorja.
Ogorani na nji udariše
A školjari tužni vapijahu:
Ajme! bidan sad sam poginuo.
Šta mistu osta Bidnić ime.
Rimska vojska zimovala tute.
Kada li je na proljeće bilo,
Dodje cesar iz bieloga Rima
S triest hiljada crne lacmanije¹⁹.
Lipo cesar vojsku razredio:
Po srid polja: rimska i solinska,
Na Radošić vojsku od Neretve
Od sivera meće Kotarane
Po Moseću vojsku od Trogira
Od Gizdavca ter do Klište grada,
Po Gizdavcu mladjanje Klišane
I od grada Pecije vojnike

¹⁹ *Lacmanija* (haramija) – razbojnik, hajduk

A višani u svakoj su vojsci,
Jer se zvahu virni cesarovci,
Prvi su se Rimu poklonili
I najprije njemu harač dali.
Sve je polje vojska pritisnula
Okolo polja strane i dubrave;
Konj do konj, junak do junaka
Čadorovi jedan do drugoga.
Tu je vojska lito litovala
Satr' vojska po polju pšenicu
Okolo polja voće i lozicu
A livade konji popasoše.
Po planinama goru izsikoše
Pak od gore čine meterize
Ako na nji dodju Dalmatini,
Da se njima mogu obraniti.
Kad vidiše sutinjska gospoda,
Da toj sili odoliti ne mogu,
Rimljanom se oni pridaoše
I brez boja i bez krvce crne.
Ovo se je onda dogodilo,
Kad je rimsko do Dunava bilo;
Ovo biše onda malo prija
Neg se Isus na svit porodija.
Kadno vojska od sivera dodje
A našega Arvatskog naroda,
Ter Rimljane oni izsikoše
I gradove bile razoriše
Setonija ostala je pusta

I gorica po njojzi narasla,
A bijaše gora na zbuljake
I u gori zviru svakojake.
Kad Latini Sinj grad naseliše,
Tere na Muč u lov odlazili
Muči goru zvahu zbuljake
I zato se Muč polje sazvalo.

Fabula govori o nastanku mučkoga polja i mjestima koja su se na polju osnovala, pa i voda koje su tamo tekle (Radača, Zmijavac), te o borbi Ilira protiv cara Oktavijana i njegove vojske. Pjesma započinje invokacijom, počinje pjesmu pjevati slijepac koji pripovijeda o svim gradovima koji su dotad bili zaboravljeni (Al zapiva slipac od Kotara/ Pismu prvlje došast' Isusova). Motivi su pretežno ratnog prizvuka, pripovjedač se osvrnuo na Rimljane i cara Oktavijana, koji su predstavljeni kao neprijatelji (...*bojna koplja* i oštre kadare/ da sutinja *sila se satare*). Prisutni su motivi iz grčke mitologije (Već tako ti Jova, boga tvoga/ i tako ti Kastor i Poluksa).

Česti motivi su: harač, prolivena krvca, čete, vojska, vojvoda, razaranje (Zašto se je cesar spomenuo/ da je onde *krvca prolivena*/ i sva *vojska rimska izsičena*). Pored učestalih motiva, tu su i epiteti koji se ponavljaju uz određene motive: crna krvca, prolivena krvca, hladna voda, sutinjski hajduci,...U pjesmi je popriličan broj arhaizama i tuđica, na primjer: *bijaše*, *zovljaše* (imperpekt), *dade*, *podade*, *kano* (ili *kadno*, u značenju tada), *zovijaju* (*zvaše*/ *zvati*), *Arvati* (Hrvati).. Prisutne su i tuđice, turcizmi (*zulum*, *haramija*). Ikavica je u pjesmi uočljiva (*zavik*, *bila* Sutina, *srića*, *strila*, *kolino*, *gdino*, *klišta*).

3.2. Kad kauri Klis grad porobiše

Usmena povijesna pjesma *Kad kauri Klis porobiše* s područja je Sinja, a pjevači koji su pjesmu izvodili su nepoznati. Pjesma je povijesne tematike iako se u njoj pripovijeda o djevojci koju, nakon robljenja Klisa, žele prisvojiti za sebe, na što ona ne pristaje. Pjesma se sastoji od 42 stiha, opsegom je duža, što je uobičajeno za povijesne lirske pjesme jer se u njima uglavnom na liričan opisuje neki povijesni događaj.

Kad kauri Klis grad porobiše,
Dosta lipa roblja zarobiše:
Zarobiše ćercu dizdarevu.
Kad su došli na to sinje more,
umiva se gizdava divojka:
Sinu lišce kano žarko sunce!
A to vidi Šime Latinine
Maša joj se rukom u nidarca.
A veli mu gizdava divojka:
„pri seb' ruke, čobanino vlaška!
Nisu dojke za te odgojene,
Već za dragog, pašu bosanskoga.“
A veli joj Šime Latinine:
„Vira moja, draga dušo moja,
Ja ću prodat bile kule moje,
Kupiću te u družine svoje,
Odvešću te u Mletke bijele,
Darovaću t' duždu od Mletaka.“
A ona je njemu besidila:
„Nu, delijo, Šime Latinine,
Ne prodaji bile kule tvoje,
Nit' me kupuj u družine svoje,
Jer će za me tri otkupa doći:
Jedan otkup od moga babajka;
Drugi otkup od mojega ujca,
Od mog ujca, brata materina,

Treći otkup od dragoga moga,
Moga draga, paše bosanskoga.“
Tako ona tijo govoreći,
Al divojki dođe knjiga bila,
Od babe joj bila knjiga dođe:
„Ćerce Fate, ne uzdaj se u me
Jer te ujac otkupit ne more.“
Jošter oni tijo govoreći,
Al to ide treća knjiga bila –
Od dragoga, paše bosanskoga,
A na ruke Šime Latinina:
„Bogom brate, Šime Latinine,
Ako nisi ljubio divojke,
Poslaću ti tri tovara blaga
I stolicu od suvoga zlata.
Kad se, pobro,²⁰ sastanemo bliže,
Mi ćemo se darivati lipše.“

Motivi su uobičajeni, za svaki motiv nadodan je prigodni epitet koji je u usmenom stvaralaštvu čest. To su motivi poput: *gizdava* divojka, *žarko* sunce, *bosanski* paša, *bile* kule, *bila* knjiga, *suvo* zlato, ... Rima je na pojedinim mjestima parna, iako je stih uglavnom slobodan, a pisan je desetercom. U pjesmi je prisutan dijalog između djevojke i Šime Latinine koji je želi osvojiti, no ona se uzda svoga dragog, pašu bosanskoga. Pjesma je opjevana ikavicom (lipše, divojka, tijo). Figura koja se ističe u pjesmi je zrcalna struktura (Treći otkup od *dragoga moga/ moga draga*, paše bosanskoga). Prisutan je i paralelizam (Al divojki *dođe knjiga bila/ od babe joj bila knjiga dođe*).

²⁰ *pobro* (*pobratim*) – prijatelj koji je poput brata, vjeran drug.

3.3. Knjigu piše Deli-aga

Pjesma *Knjigu piše Deli-aga* također je pjevana na sinjskom području, pjevač je anonim. Sastoji se od 36 stihova, i to pisanim osmercima. Stih je ujednačen, ritam je naglašen čestim ponavljanjima riječi (*Knjigu štije* Latkoviću/ *Knjigu štije* ter se smije) i inverzijama u redosljedu riječi (*Knjigu piše* Deli-aga). Prisutan je i dijalog u unutar pjesme, između Latkovića i kapetana, rečenice su popraćene uskličnikom da bi se dočarala njihova silnost („Uzmi, junak, i šezdeset!“).

Knjigu piše Deli-aga
I šalje je Sinju gradu
A na ruke Latkoviću.
„Aj delijo²¹ Latkoviću,
Izajdi mi na megdane
Gdi Neretva udara se!“
Knjigu štije Latkoviću,
Knjigu štije ter se smije.
Gledajo ga j' gospodine
Mladi sinak kapitana
Tere mu je govorio:
„Otkud knjiga Latkoviću,
Da ju štiješ pak se smiješ?“
A on mu je govorio:
„Gospodine kapitane,
Knjigu piše Deli-aga
Da mu zajdem na megdane²²

²¹ *Delija* - naoružan konjanik u sultanovoj i vezirovoj straži

²² *Izaći na megdan* – sukob, dvoboj

Gdi neretva udara se.
Već te molim, gospodine,
Da mi podaš trejset Senjan.“
A govori gospodine:
„Uzmi, junak, i šezdeset!“
Kad to čuje Latkoviću,
I on zajde na megdane
Gdi Neretva udara se.
Loša j' srića Latkoviću,
Zatira ga Deli-aga
Sinje more do svitnjaka.
A govori mlad junače:
„Bora tebi, Latkoviću,
S kin ćeš glason Sinju doći?“
Kad to začu Latkoviću,
U njen srce zaigralo
Pa zatira Deli-agu
Sinje more do grljača.
Glavu mu je odsikao!²³

Pjesma govori o Deli-agi koji šalje pismo gradu Sinju da izađe na megdane (sukob) s Latkovićem, a pismo stiže u ruke Latkoviću koji od kapetana traži da mu poda barem trideset Sinjana kako bi mogao u dvoboj koji se trebao održati kraj Neretve. Nakon što je Deli-aga pritisnuo Latkovića i vojnike, Latković je začuo rečenicu mladoga junaka iz njegovih redova, odmah mu je srce poskočilo i on odsječe glavu Deli-agi. Poanta pjesme bi bila da sloga naroda i želja za pobjedom tiranina, uz pomoć narodnog junaka, uvijek prevlada. Pjesma sadrži

²³ *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963., str. 75.

rodoljubne elemente sinjskoga kraja, nastoji se pobijediti tiranina (u mnogim slučajevima su to osmanlije) te prikazati junaka kao narodnog heroja.

Motivi u pjesmi su: pismo, megdan, Neretva, Sinj. Stalni epiteti, koji se nerijetko pojavljuju i u drugim povijesnim pjesmama, su: *sinje* more, *loša* srića (nesreća), *mladi* sinak,... Pjesma je opjevana ikavicom (srića, gdi, zatira, odsikao), uz prisutnost turcizama (delija, megdan) i arhaizama (začu, tere, štije). Prisutne su i riječi s fonološkim promjenama (gledajo, zajdem, kin).

3.4. Tuga kneza Ivana

Pjesma Tuga kneza Ivana sadržajno je napisana kao povijesna pjesma, a ima elemente tužaljke, balade, koja je u ovoj pjesmi zasnovana na prijeviri koja je podmetnuta knezu Ivanu, što je glavna tema i pokretač kneževih žalopojki. Sastoji se od 33 stiha, napisanih šestercima bez iznimaka, rima je prividna, ponegdje se pojavljuje isključivo parna rima (*Ostavljam te ptici/ Ptici lastavici*).

Tuga kneza Ivana

Kad mletačke plavi,
Sve same galije,
Doplove d'Omišlja,
Iskrca se četa
Da pozove kneza,
Našega Ivana,
Na velo veselje
Ko će njemu dati
Na svojih galijah.
Kad su oni bili
Rujna vinca pili,
Otploviše s knezom

Priko creskog mora
I Velimi vrati!
Kad to biše kneže
gorko opazio
da nevirom Mlečić
grdo ga prevari,
za Glavinom krikne:
„Aj turne moj lipi,
Lipi ter prostrani,
Kako sam te lipo,
Lipo sagradio,
a sada ne smijem
blizu tebe priti.
Komu te ostavljam?
Ostavljam te ptici,
Ptici lastavici,
Ko će letnim danom
Nad tobom letiti,
Meni tužan spomen
A svitu paklensku
Neviru tužiti!“²⁴

Muškarci koji su oteti u ratovima završavali su na galijama kao veslači ili općenito kao radna snaga. Djevojke su često završavale kao sluškinje ili su odvođene u sultanov harem.²⁵

²⁴ *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963., str. 65.

²⁵ Sunara, Nikola, *More u usmenim lirskim pjesmama*, Izvorni znanstveni članak, Split, 2014., str. 71.

„U baladi koju donose i Delorko (Delorko, 1963: 31) i Botica (Botica, 1996: 255 - 256) riječ je o prijevari i otmici čijom je žrtvom postao Ivan, knez grada Omišlja na Krku. Njega su na prijevaru Mlečani namamili da se ukrca na njihovu galiju gdje su navodno spremili večeru u njegovu čast. Dok su oni vino pili, galija je isplovila i napustila Omišalj. 72 105 godina Etnografskog muzeja Split Kada je knez Ivan primijetio kako su ga nevirni Mlečići prevarili, bilo je prekasno i preostalo mu je samo da zakuka.“²⁶

„Aj turne moj lipi,
lipi ter prostrani,
kako san te lipo,
lipo sagradio,
a sada ne smijem
blizu tebe priti.
Komu te ostavljam!“

Zarobljenici su služili kao taoci. „U slučaju kneza Ivana Mlečani su vjerojatno htjeli umiriti grad koji im je prkosio.“²⁷

Motivi su vezani uz more, morske plovidbe, tako se spominju galije, mletačke plavi, cresko more, i dr. Pojavljuju se i tipični epiteti kao što su: *rujno vince*, *tužan spomen*, *svit paklenski*,... Figura koja prevladava u pjesmi je zrcalna strukture (Aj turne moj *lipi/ lipi* ter prostrani, kako san te *lipo/ lipo* sagradio). Na kraju pjesme, tužaljka kneza ivana napisana je u retoričkom obliku (Komu te ostavljam? Ostavljam te ptici, ptici lastavici, ko će letnim danom nad tobom letiti). Pisana je ikavicom, a sadrži dosta zastarjelica (*priti, ter, gdo*).

3.5. Pivalo je Ture uz tambure

Još jedna povijesna lirski pjesma, *Pivalo je Ture uz tambure*, s područja je Modruša, u sastavu Karlovačke županije. Analizirat će se da se pokažu sličnosti/ razlike povijesnih pjesama

²⁶ Isto, str. 71.

²⁷ Isto, str. 72.

iz različitih mjesta u Hrvatskoj. Pjesma je po opsegu dosta kraća nego prijašnje, sastavljena je samo od 8 stihova u desetercima, napisana u obliku tužaljke, jadikovke. Govori o tuženju turskog pjevača koji bi, da nije hrvatskih gradova i jakih utvrda, mogao nesmetano piti dalmatinsko vino i robiti sve do Varaždina. No u tome ga priječe naši junaci koji se vješto bore protiv turskih napada.

Pivalo je Ture uz tambure:
Da mu nije Slunja i Tounja
Ni Modruša, pod Kapelom grada,
Niti Brinja usred polja ravna,
Niti Senja, pokraj mora grada,
Da bi njegvo do Ljubljane bilo.
Napil bi se dalmatina vina
Pa bi robil sve do Varaždina.²⁸

Pjevač nabranjem spominje mjesta poput Slunja, Tounja, Brinja, Senja, pa i Ljubljanu koja označava granicu do koje bi se sve uspjelo porobiti. Zapravo se kroz jadikovanje Turaka veličaju naši gradovi i mjesta, uzdiže se snaga hrvatskih gradova i njihovih junaka, stoga se može zaključiti da je ova pjesma ima i rodoljubne elemente, iako je pjevana iz perspektive turskoga pjevača.

Figura koja se može uočiti u pjesmi je paralelizam (Niti Brinja usred polja ravna/ Niti Senja, pokraj mora grada), česte su inverzije riječi (niti Senja, pokraj mora grada), dokidanje vokala u riječi zbog duljine stiha (*njegvo*, umjesto njegovo). Riječi *napil*, *robil*, umjesto *napija*, *robija*, odaju da je riječ o pjesmi iz sjevernijih dijelova Hrvatske.

²⁸ *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963., str. 252.

3.6. Mijat Tomić

Sve one koji su se odmetnuli od turske vlasti nazivamo *hajducima*. „Javljaju se odmah od početka osmanskih osvajanja, a njihova brojnost raste pogotovo od XVI. st. Napadali su prepadima na cestama (cestovni razbojnici), ali su provaljivali i u naselja, pa čak i u gradove. Udruživali su se u hajdučke družine koje su obično imale do 30 ljudi. Na čelu družine bio je *harambaša* (...). Hajduka je bilo u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji. Uglavnom su bili kršćani, ali nisu bili rijetki ni muslimani. U Hrvatskoj su najviše djelovali u Slavoniji i Dalmaciji. Među hajdučkim harambašama najpoznatiji su Vid Kovačević, Mato i Marko Lapsanović u Slavoniji, te Mijat Tomić u Hercegovini“.²⁹

Mijat Tomić poznati je hajdučki vođa, harambaša, podrijetlom hercegovac kojeg su opjevali mnogi narodni pjevači, a o njegovim se lutanjima i odmetništvu mnogo pisalo, vezane su za njega mnoge narodne predaje (poznata je predaja da se Tomić tijekom svadbene proslave nadmetao s Turcima, pobjeđivao ih je i oni ga odluče ubiti, no Tomić pobjegne i odmetne se u hajduke).

Mijovil Tomić susreće sestru

Di je brdo, tu je bila gora,
Di je gora, tu je bila rika,
Di je rika, dva proplanka mala;
U jednom je Anica divojka.
Susrila je tri mlada ajduka.
Besidi jon ajduk Rumenija.
»Mi ćemo ti lišce obljubiti!
Govori mu Anica djevojka:
»Moja me je svitovala majka,
Da ne ljubim po gori ajduke,
Imala sam brata jedinoga,
On se bija s Turcim posvadija,
Pa je bidan pošu u ajduke,

²⁹ Leksikografski zavod Miroslav Krležu: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24105>.

More biti koga od vas pozna?«
Besidi jon ajduk Mijovile:
»Povidi nam kako se je zvao?«
Govori mu Anica djevojka.
»On se zvao Tomić Mijovile!«
Govori joj Tomić Mijovile:
»Sestro moja, sretna za nas dana!«
Pa je zgrće divom i kadivom
I šalje je majci u dvorove.³⁰

Pjesma sadrži 22 stiha, pisanih desetercima. Iako se svrstava u povijesne lirske pjesme, ona govori o djevojci Anici, sestri Mijata Tomića, koja nailazi na hajduke u gori koji je žele obljubiti, ali ona odbija poći za hajduke. Kad je saznala da je jedan od njih brat Mijat, svi su se obradovali. Pjesma ima radnju, tijek priče, uz obilje povijesnih motiva (hajduk, Turci, dvori, Tomić) koji su vezani uz stalne epitete (*bila gora, mladi ajduk*). Na početku se može uočiti anafora (*Di je brdo, tu je bila gora,/ Di je gora, tu je bila rika*; ovi stihovi su ujedno i paralelizam), inverzija (*Moja me je svitovala majka,/ Da ne ljubim po gori ajduke*), ritam je ujednačen. Pjeva se novoštokavskim ikavskim dijalektom (jon, more, bila, di, rika, besidi).

3.7. Andrijico, gorski arambašo

Pjesma *Andrijico, gorski arambašo* govori o jednom od najpoznatijih hajduka na ovim prostorima, Andriji Šimiću (rođen u Alagovcu, blizu Gruda), poznat je i kao „Robin Hood“ tadašnjeg vremena, jer, osim što se borio protiv turske vlasti, običavao je uzimati od Turaka i davati siromašnima. Napadao je na područjima Imotskoga, a obitavao je u pećini na planini Kamešnici.

Andrijico, gorski arambašo,
nešto bi ti imo reći:
«Otmi kravu Turčinu tvrdoglavu
i podaj meni siromahu.

³⁰ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006, 161-162.

O junače, još ti imam reći,
nemam u šta leći.»
Naliđe Turčin i natra grnjače,
a junak ustavi
i gunj³¹ mu ote
i dade siromahu:
«Evo siromaše, u gunj se pokrij
i pod gunjem Boga zavapi.»³²

Pjesma sadrži 12 stihova, nejednake duljine. Započinje tako da Andrijicu zaziva siromah koji ga moli da otme Turčinu kravu i gunj da legne na nj, a Andrijica to učini bez pogovora. To je zapravo i tema ove pjesme, dakle, ističe se Andrijino dobročinstvo, a povrh toga mržnja puka prema Turcima, koja se očituje u načinu na koji se siromasi odnose, s jedne strane, prema Andriji, narodnom heroju, a s druge strane prema turskom neprijatelju. Siromah se prema Andriji odnosi s poštovanjem, zova ga „gorskim harambašom“, u značenju „hajdučki vođa“, što je tada predstavljalo veliko priznanje.

Ugođaju pjesme doprinosi i zazivanje u vokativu (O junače). Motivi koji prevladavaju su: Turčin, siromah, junak, što predstavlja kontrast između heroja i neprijatelja, a puk je u sredini, neutralan, ovisi o vlasti koja se nameće. Posljednji stih: *i pod gunjem Boga zavapi*, nalaže da se siromah zahvali Bogu, iz čega se vidi da je vjera kršćana pod turskom opsadom trebala biti čvrsta. Rima je prividna, osim u ponekim stihovima (O junače, još ti imam *reći/* nemam u šta *leći*). Rječnik je arhaičan (dade, ote, imo), prisutni su turcizmi (*arambaša, gunj, grnjača*). Od stilskih figura prisutna je anafora (*i gunj mu ote/ i dade siromahu:/ Evo siromaše, u gunj se pokrij/ i pod gunjem Boga zavapi*), inverzija (Otmu kravu Turčinu tvrdo glavu).

³¹ *Gunj* - debeo pokrivač od sukna

³² Dragić, Marko *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, u: Andrija Šimić - izuzetna pojava među hajducima: zbornik radova sa znanstvenog skupa "Hajduk Andrija Šimić i njegovo doba" / Milas, Mijo ; Mimica, Ivan (ur.). - Logos-tours, Split 2005, str. 65 -92.

3.8. Kad se sjetim četrdeset pete

Kad se sjetim četrdeset pete pjesma je opjevana iz razdoblja rata, u kojem je nesretna žena izgubila i muža i djevera u borbi za Odžak, pri kraju Drugog svjetskog rata. To je povijesna lirski pjesma, tužaljka, naricaljka, s elementima rodoljublja. Tematika je veoma potresna i osjetljiva, ali govori o tadašnjem vremenu i ratnom stanju u kojem nitko nije bio pošteđen patnje i gubitka voljene osobe.

Kad se sjetim četrdeset pete,
same suze iz očiju lete.
Kad je borba na Odžaku bila
i mene je tuga zadesila.
Imala sam muža i djevera,
obojica pala od gelera.
Oba mrtva ležase na travi,
glave su im okrenute Savi.
Moj Ilija zagrlio Luku,
preko njega prebacio ruku.
Djevera sam po ruci poznala,
do koje sam u kolu igrala.
Svojom sam ih rukom pokopala,
nikom ništa nisam kazivala.
Tri godine mučila sam muku,
spominjući Iliju i Luku.
Svake noći moja majka stara,
sa svojom se djecom razgovara:
«Djeco moja, sokolovi sivi,
dođ'te majci ako ste mi živi.»
Jedno jutro prije rane zore,
svekrvica mene mladu zove:
«Odi nevo, vidi djece moje,
vidi moga Ilije i Luke,
što miluju materine ruke!»

To izusti i dušu ispusti.³³

Pjesma je sastavljena od 26 stihova, pisanih desetercima. Rima je parna, aabb (Tri godine mučila sam muku,/ spominjući Iliju i Luku). Neke se riječi ponavljaju iz stiha u stih da bi se pojačala snaga riječi, pogotovo onih koje imaju bolan predznak («Odi nevo, vidi *djece moje*,/ vidi *moga Ilije i Luke*; ujedno i paralelizam). Pjesma ima vrlo tmurno ozračje, motivi su vezani za smrt voljenih, tugu i bol (suza, borba, tuga, smrt, muka). Posebno je potresan posljednji dio pjesme u kojem majka na samrti vidi svoje mrtve sinove:

«Odi nevo, vidi djece moje,
vidi moga Ilije i Luke,
što miluju materine ruke!»
To izusti i dušu ispusti.

U radnju se uvodi naricanjem udovice koja je tragično izgubila muža i djevera (same suze iz očiju lete./ Kad je borba na Odžaku bila/ i mene je tuga zadesila). „Naricanje (žaljenje, bugarenje, kukanje), oplakivanje je umrlih karakteristično za tradicijske seoske zajednice. Vezano je uz posmrtno-pogrebne običaje, a poznavali su ga gotovo svi europski narodi. (...) One (žene) plačnim tonom govore o pokojniku, ističu njegove vrline, oplakuju preranu smrt i sl. Njihove pjesme naricaljke obično su složene u desetercima i s pripjevom“.³⁴

3.9. Uspomena strjeljanj baki Luci Maleš

I u ovoj pjesmi govori se o strašnim pokoljima i otmicama za vrijeme rata, a žrtva postaje mala djevojčica kojoj su partizani uhvatili majku i odveli je, potom ubili. Isto su kasnije učinili i s braćom. Pjesma se pjeva iz perspektive unuka kojem je majka govorila o bakinoj tužnoj sudbini. Tema je i dalje aluzija na Drugi svjetski rat i ratne strahote.

Uspomena strjeljanj baki Luci Maleš

Bilo je to devesto četrdeset treće,

³³ Isto, str. 96.

³⁴ Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42970>.

u Drugom svjetskom ratu,
mater je djevojčica bila,
kada mi ubiše baku.
Upade u kuću toga kobnog dana,
izdajnik iz sela prateći partizana.
U kuću upade k njoj i maloj 'ćeri:
„S drugom do Moseća moraš poći!“ – veli.
Ni dječje suze ganule ih nisu,
jer kamenog srca izdajice sve su.
Otraše te bako: kriva nisi bila
zlo nikakvo, kažu, nisi počinila.
Odvedoše oni tada moju baku,
ostaviše plačući curicu nejaku.
U zagrljaj topli uzela je strina,
ostale su obje plačući kod komina.
Ubiše je jer Hrvatica je bila,
dušu Hrvatsku volila je jako.
U srcu nosila je svome
i djecu svoju odgojila je tako.
Pokosiše je rafalom oni,
što domovinu nisu voljeli
i koji ubiše Hrvate mnoge,
ali Hrvatsku nisu uspjeli!
Pobiše ih komunisti, a nisu znali,
da temelje Hrvatskoj oni su zidali.
Pobiše Hrvate velike junake,
uzidaše temelje čvrste i jake.
Natopiše rodnu grudnu,
pravednom krvlju njezina junaka
i zemlja je urodila plodom,
niklo je još više pravih Hrvata.
Ubiše bako i dva tvoja sina,
s mnogima ih ubaciše u jame duboko.
Mislili su nitko znati neće,

ali Božje vidjelo je oko.
Na svete kosti bacili su smeće
i mislili su nitko saznat neće.
Ali, jame su počele otkrivati
i sve tajne zlotvora kazivati.
Postadoše jame grobnice svete
i sada ponosne krvnicima prijete.
Te svete kosti nevinih Hrvata,
jače su oružje od srpskih granata.
Za vrijeme ovog Domovinskog rata,
zločinci ubiše i mojega brata.
Materi srce skoro je stalo,
ranili su ga kad još je bilo malo.
A hrabri unuci tvoji,
krenuše dalje u ljuti boj:
Dovršit se mora što stariji su započeli,
osloboditi treba svoj dragi dom.
I praunucima s njima na braniku su stali,
čuvaju budno sve što je naše.
I njih su povukli tvoji ideali,
ni oni se krvnika ne plaše.
Kad nam je mater o tebi pričala,
rekla bi tiho, glasno nije smila:
Jer o tebi govoriti bako,
velika državna izdaja je bila.
Uskratiše unučadi trenutke lijepe,
da rastu u tvome krilu.
Ali, srce tvoje bako draga,
živi i kuca u našem bilu.
Pokoj vam vječni bako,
za dom i vjeru strijeljanima.

I neka vaše pravedne duše,
budno nas čuvaju s anđelima.³⁵

Prostor koji se spominje u pjesmi (brdo Moseć) je područje okolnih sela Muća i Lećevica, odnosno Dalmatinske zagore. Prema ovoj pjesmi, ali i predajama starih iz mućkih krajeva, napadi neprijatelja za vrijeme Drugog svjetskog rata bili su iznimno česti, odvodili bi nevine iz kuća i najčešće ih ubijali na planini (Svilaji) ili po brdima. Zbog toga je ova pjesma potresna jer opisuje osobe koje su zaista sve to prolazile. Po rodoljubnoj tematici, pjesma se može usporediti i s prethodnom (*Kad se sjetim četrdeset pete*), obje slave ljubav prema domovini, prkose neprijateljima, podižu nacionalni moral i svijest prema domu:

„A hrabri unuci tvoji,
krenuše dalje u ljuti boj:
Dovršit se mora što stariji su započeli,
osloboditi treba svoj dragi dom.
I praunucima s njima na braniku su stali,
čuvaju budno sve što je naše.
I njih su povukli tvoji ideali,
ni oni se krvnika ne plaše“.

Pjesma se sastoji od 67 stihova, nejednake duljine. Ritam je ujednačen, ton pjesme je tugaljiv, turoban, a stihovi su dosta jednostavni i radnja se lako prati. Motivi su pretežito ratni, vezani za ratne strahote (izdajnik, rat, ubojstvo, krv, domovina, jama, grobnica, granata, kosti). Motivi koji su suprotstavljeni ratnim strahotama su: domovina, vjera, rodna gruda, nevini Hrvati, ideali, anđeli. Dijalekt u pjesmi je novoštokavsko ikavski, ali samo u ponekim stihovima (smila, otraše, volila).

³⁵ Dragić, Marko, *Usmena i pučka epika u tradicijskoj baštini Hrvata iz mućko-lećevačkih sela, Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije*, Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske Split, Zadar, Split, 2011., str. 493-527.

4. Zaključak

Povijesne pjesme jasan su odraz nacionalnog blaga svake zajednice nekog područja. Odražavaju sami duh naroda, sve ono što ih je kroz stoljeća putem ratova i sukoba, buna nezadovoljnog puka, obilježavalo i davalo određeni značaj. Takvu povijest, prepunu bogatih zbivanja, velikih ličnosti koje su svojim osvajanjima mijenjala kulturu i običaje naroda namećući vlastitu, nastoji se njegovati na način da se pučke pjesme, koje su dotad opjevane, počinju zapisivati i analizirati.

U tim povijesnim pjesmama, osim bogatog rječnika, arhaizama, turcizama (delija, megdan, pobratim, haramija, gunj) te prikaza načina života tadašnjeg naroda, jasno su zabilježene i povijesne činjenice koje pomažu povjesničarima za što točnije određivanje kronologije povijesti. Područje Dalmatinske zagore možda nema osebujan popis povijesnih pjesama koje krasi njenu kulturnu i povijesnu baštinu, ali se i iz manjeg broja takvih pjesama očituje velika volja i umijeće tadašnjih pjevača da njihovu povijest opišu u stihovima.

Tako je i s područjem Muća. Iako ima mnogo zapisa o svojoj prošlosti, bilo da je riječ o kamenim natpisima, pisanim djelima ili spisima, najveću vrijednost imaju usmene predaje naših predaka koji bi se zajedno okupljali i pjevali o slavnim događajima i velikanima njihovih, ali i tuđih krajeva. Nažalost, njih je vrlo malo sačuvano, prvenstveno zbog usmenog načina predaje, ali i zuba vremena u kojem su se mnoge pjesme zaboravile.

Pjesme koje su obrađene u radu, *Pisma od četiri grada koja su bila na Muću*, *Kad kauri Klis grad porobiše*, *Knjigu piše Deli-aga*, *Tuga kneza Ivana*, *Pivalo je Ture uz tambure*, *Andrijico*, *gorski arambašo*, *Mijat tomić*, *Kad se sjetim četrdeset pete* i *Uspomena strjeljanoj baki Luci Maleš*, u svojoj formi i stilu sadržavaju slične značajke, iako su se pjevale na različitim područjima. To znači da su narodni pjevači, uz povijesnu tematiku, držali i do metrike, dužine pjesme, motivi su bili isključivo povijesni, kao i likovi koji su opjevani.

No u svakoj se pjesmi pronalaze različiti elementi, od ljubavnih motiva, sve do jadikovki (*Pivalo je Ture uz tambure*) i tužaljki (*Tuga kneza Ivana*), dok ih povezuje motiv rodoljublja (*Kad se sjetim četrdeset pete*), veličanja vlastitog naroda i povijesnih ličnosti (*Mijat Tomić*). Obiluju turcizmima, zastarjelicama, rječnik je jednostavan i ponavlja se, ne obiluje figurama, već samo onim najjednostavnijim (inverzija, paralelizam).

Literatura

1. Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
4. Dragić, Marko, *Usmena i pučka epika u tradicijskoj baštini Hrvata iz mučko-lećevačkih sela*, Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije, Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske Split, Zadar, Split, 2011., str. 493-527.
5. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
6. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
7. Dragić, Marko, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, u: Andrija Šimić - izuzetna pojava među hajducima: zbornik radova sa znanstvenog skupa "Hajduk Andrija Šimić i njegovo doba" / Milas, Mijo ; Mimica, Ivan (ur.). - Logos-tours, Split 2005, str. 65 – 92.
8. Dragić, Marko, *Tuj tunja, tu jabuka: hrvatske lirske narodne pjesme iz Rame*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1995.
9. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
10. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
11. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
12. Sunara, Nikola, *More u usmenim lirskim pjesmama*, Izvorni znanstveni članak, Split, 2014., str. 65-96.
13. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
14. *Zbornik o Zagori, knjiga o Muću*, priredili Josip Grgić, Mate Matas, Josip Gotovac, Split, 1999.

Mrežni izvor

Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24105>,
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42970>. (14.09.2016)

Sažetak

Usmena književnost najstarija je vrsta književnosti koja se odlikuje svojom dugotrajnošću i pjevačima koji su usmena djela prenosili s koljena na koljeno. Usmena književnost uvijek je prethodila pisanoj. U kasnijim razdobljima taj je proces u nekim slučajevima bio obrnut. Sustav usmene književnosti dijeli se na: lirsku poeziju, epsku poeziju, priče (pripovijetke), dramu (folklorno kazalište), retoričke oblike te mikrostrukture (poslovice, zagonetke). Jedna od vrsta lirske poezije su lirske povijesne pjesme koje svoje uporište imaju u povijesnim događajima, ratovima, junacima. Ali ipak, najviše je povijesnih pjesama o progonima i stradanjima Hrvata pod turskom okupacijom. Za analizu je uzeto devet pjesama anonimnih pjevača te povijesne tematike: *Pisma od četiri grada koja su bila na Muću, Kad kauri Klis grad porobiše, Knjigu piše Deli-aga, Tuga kneza Ivana, Pivalo je Ture uz tambure, Andrijico, gorski arambašo, Mijat tomić, Kad se sjetim četrdeset pete* i *Uspomena strjeljanoj baki Luci Maleš*. Opisuju različita povijesna zbivanja (osnutak gradova, borba s Turcima), ali povezane sličnim motivima (krv, junaštvo, rodoljublje, sukobi). Pjesme su pjevane ikavicom, uz obilovanje turcizama i arhaizama.

Ključne riječi: usmene povijesne pjesme, rodoljublje, junaštvo, Muć, Klis, Turci.

Summary

Oral lyrical historical poems

Oral literature is the oldest type of literature and it is defined by its permanence and oral singers who were transmitting oral works through the years. Oral literature has always preceded written literature. In later periods, in some cases that process was opposite. System of the oral literature is divided in: lyric poetry, epic poetry, short stories (novels), drama (folk theatre), rhetorical forms and microstructures (proverbs, puzzles). Historical poems are one of the types of lyric poetry that have their foothold in historical events, wars and heroes. But the most of historical poems talk about persecutions and deaths of Croatian nation under the Turkish occupation. Nine poems were taken for the analysis, sung by anonymous singers and based on historical events: *Pisma od četiri grada koja su bila na Muću*, *Kad kauri Klis grad porobiše*, *Knjigu piše Deli-aga*, *Tuga kneza Ivana*, *Pivalo je Ture uz tambure*, *Andrijico*, *gorski arambašo*, *Mijat tomić*, *Kad se sjetim četrdeset pete* and *Uspomena strjeljanjoj baki Luci Maleš*. The poems are describing different historical adventures (foundation of the cities, Turkish struggle), but they are connected by the same motives (blood, heroism, patriotism, conflicts). Poems are written in "ikavica" dialect, but also abound a lot of Turkish and archaic words.

Key words: oral historical poems, patriotism, heroism, Muć, Klis, Turkish people